
Zpřístupňování vysokoškolských kvalifikačních prací v roce 2014

Accessing electronic theses and dissertations in 2014

Jan Mach

Centrum informačních a knihovnických, služeb, Vysoká škola ekonomická v Praze

Recenzenti:

PhDr. Hana Vochozková

PhDr. Ondřej Fabián

Abstrakt:

V roce 2014 proběhl průzkum aktuálního stavu zpřístupňování elektronických vysokoškolských kvalifikačních prací (eVŠKP) na veřejných vysokých školách v ČR. Cílem provedeného dotazníkového šetření bylo prozkoumat, jakým způsobem je prováděn sběr, evidence a zpřístupňování metadat a plných textů eVŠKP. Podotázky průzkumu se dále zaměřily na autorskoprávní problematiku související se zpřístupňováním eVŠKP, možnosti znepřístupnění plných textů a na podporu vyhledávání plagiátů v eVŠKP. Průzkum navázal především na obdobná dotazníková šetření realizovaná Odbornou komisí pro otázky elektronického zpřístupňování vysokoškolských kvalifikačních prací AKVŠ ČR. Odpovědi respondentů byly validovány oproti veřejně dostupným zdrojům a porovnány s výsledky předchozích průzkumů. Z výzkumu plyne, že již všechny veřejné vysoké školy vybírají vysokoškolské kvalifikační práce v elektronické podobě. Významně vzrostl počet škol, které práce zpřístupňují veřejnosti v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 sb., o vysokých školách. Jen minimum škol doposud práce volně nezveřejňuje na Internetu, zpřístupnění prací podmiňuje souhlasem univerzity nebo klade jiné výrazné bariéry pro získání plného textu. Poprvé v historii dotazníkových šetření na téma zpřístupňování eVŠKP se podařilo získat a vyhodnotit odpovědi od všech veřejných vysokých škol v ČR.

Klíčová slova: *eVŠKP, závěrečné kvalifikační práce, autorský zákon, licence, vysoké školy, otevřený přístup, repozitáře*

Abstract:

A survey of the current state of access to electronic theses and dissertations (ETDs) at public universities in the Czech Republic was conducted in 2014. The aim of the survey was to examine acquisition, evidence and accessing metadata and full text of ETDs. Sub-questions of the survey also focused on copyright issues related to the accessibility of ETDs, the possibility of denial an access to full texts and support of the ETDs plagiarism detection. The survey mainly followed similar questionnaires realized by the ETDs Working Group

AKVŠ ČR. Responses have been validated against publicly available sources and compared against the more recent surveys. The research shows that all public high schools collect ETDs in electronic form. The number of schools that provide public access to ETDs in accordance with § 47b of the Act No. 111/1998 Coll. on Higher Education Institutions significantly increased. Only a minimum of schools still provide no open access, require university consent to permit an access, or impose other significant barriers to obtain a full text. For the first time in the history of surveys on the topic of the current state of accessing ETDs in the Czech Republic we were able to obtain and evaluate.

Keywords: *ETDs, theses and dissertations, copyright act, licenses, universities, open access, repositories*

Na podzim 2014 proběhl v České republice průzkum, jehož cílem bylo zjistit aktuální stav zpřístupňování elektronických vysokoškolských kvalifikačních prací (eVŠKP) na veřejných vysokých školách (VVŠ). Navázal především na obdobná dotazníková šetření, která v letech 2006¹, 2007² a 2009³ realizovala Odborná komise pro otázky elektronického zpřístupňování vysokoškolských kvalifikačních prací AKVŠ ČR (Komise eVŠKP). Dále byly zohledněny dílčí výzkumy zpřístupňování eVŠKP v řešených bakalářských a diplomových pracích, které se však většinou týkaly pouze stavu na vybraných školách nebo se odvolávaly na výše zmíněné dotazníky Komise eVŠKP.

Výzkumná otázka

Základní výzkumná otázka, na kterou jsme hledali odpověď, byla „Jakým způsobem se zpřístupňují metadata a plné texty eVŠKP“. Podotázky výzkumu byly:

- 1) Jak jsou metadata a plné texty eVŠKP sbírány a evidovány v repozitářích škol?
- 2) Jakým způsobem a kde jsou metadata a plné texty eVŠKP zpřístupňovány?
- 3) Jak je řešena problematika plagiátorství u eVŠKP?
- 4) Které legislativní aj. faktory ovlivňují zpřístupňování eVŠKP?
- 5) K jakým změnám došlo od posledního průzkumu Komise eVŠKP, lze vysledovat nový trend např. u použitých metadat, zpřístupňování eVŠKP a v utajování informací?

Příprava průzkumu

Ve snaze o plné pochopení stavu zpřístupňování eVŠKP v ČR bylo nutné přistoupit ke kombinaci kvalitativního a kvantitativního výzkumu. Základní šetření probíhalo formou strukturovaných dotazníků, které byly adresně zaslány vytipovaným správcům repozitářů eVŠKP.

Na základě výše uvedených otázek a získaných zkušeností z dotazníků eVŠKP byla formulována sada otázek a uzavřených, příp. polouzavřených odpovědí doplněná prostorem pro volný komentář. Použití uzavřených odpovědí nám umožnilo jednodušší vyhodnocení, polouzavřené otázky poskytly prostor popisu v nestandardní situaci. U některých otázek byla možná volba jedné odpovědi z mnoha, u jiných bylo možné označit více odpovědí správně, případně byl ponechán prostor pro volnou odpověď.

Abychom mohli sledovat vývojové trendy, bylo žádoucí ponechat otázky ve znění již realizovaných průzkumů nebo příp. je lehce upravit na základě poskytnuté zpětné vazby z již realizovaných průzkumů. Vzhledem k pětiletému časovému odstupu a posunu zkoumaných témat však bylo možné ponechat beze změn jen pár otázek.

V úvodu dotazníku byli respondenti seznámeni s kontaktem na realizátora výzkumu, pokyny a termínem pro vyplnění, cíli a záměry využití průzkumu a s použitými zkratkami.

¹ HOROVÁ, Iva a Jarmila KRKOŠKOVÁ. Aktuální stav zpřístupňování vysokoškolských kvalifikačních prací v ČR: výsledky průzkumu. In: Komise eVŠKP AKVŠ ČR [online]. c2004-2007, aktualizováno 14. 3. 2007 [cit. 2014-11-08]. Dostupné z: <http://www.evskp.cz/Dokumentyver/vyzkum-070622150034.pdf>

² HOROVÁ, Iva. Aktuální stav zpřístupňování vysokoškolských kvalifikačních prací v ČR: výsledky průzkumu z prosince 2007. In: Komise eVŠKP AKVŠ ČR [online]. c2004-2007, aktualizováno 6. 3. 2008 [cit. 2014-11-08]. Dostupné z: <http://www.evskp.cz/Dokumentyver/pruzkum2007-080306104121.pdf>

³ VYČÍTALOVÁ, Lucie. Aktuální stav zpřístupňování vysokoškolských kvalifikačních prací v ČR: výsledky průzkumu z října 2009. In: OK e-VŠKP AKVŠ ČR [online]. c2004-2007, aktualizováno 26. 4. 2009 [cit. 2014-11-08]. Dostupné z: <http://www.evskp.cz/Dokumentyver/pruzkum2009-100430133025.pdf>

Získané odpovědi byly následně doplněny a v případě potřeby verifikovány formou ad hoc interview s respondenty, evaluací repozitářů jednotlivých škol, národního registru eVŠKP (www.Theses.cz) a Národního úložiště šedé literatury (www.nusl.cz).

Cílová skupina a respondenti

U popisného výzkumu je kladen velký význam na opakovaný sběr v delším časovém intervalu. Abychom mohli objektivně navázat na již realizované průzkumy Komise eVŠKP, respondenty dotazníkového šetření byly pouze veřejné vysoké školy v ČR.

Seznam všech 26 veřejných vysokých škol byl převzat ze stránek MŠMT ČR⁴. Jako primární zdroj kontaktů k oslovení byl zvolen seznam správců repozitářů v systému Theses.cz⁵, následně doplněný o osobní kontakty autora průzkumu z doby působení jako předseda Komise eVŠKP a jako řešitel projektů NUŠL, Theses.cz a následujících. U dalších škol byla vhodná kontaktní osoba vytipována mezi účastníky konference Otevřené repozitáře 2014 nebo z webu příslušné školy. Respondenty byli nejčastěji správci informačního systému školy, případně ředitelé či pracovníci výpočetních a informačních center nebo knihovny univerzity (kompetencemi útvarů za provoz repozitáře eVŠKP se zabývala samostatná otázka, viz Graf 2).

Rozeslání dotazníků zvoleným kontaktním osobám probíhalo v několika vlnách na přelomu srpna a září 2014, aby mohly být odladěny případné chyby nebo nejasnosti z prvních odpovědí. V případě, že ve stanovené lhůtě nebyla respondentem zaslána odpověď nebo pokud kontaktní osoba odmítla vyplnění dotazníku⁶, autor průzkumu se snažil najít další kontakt na škole, což se dařilo většinou díky osobnímu rozhovoru s pracovníky školy a především zásluhou zaměstnanců knihoven na dané vysoké škole.

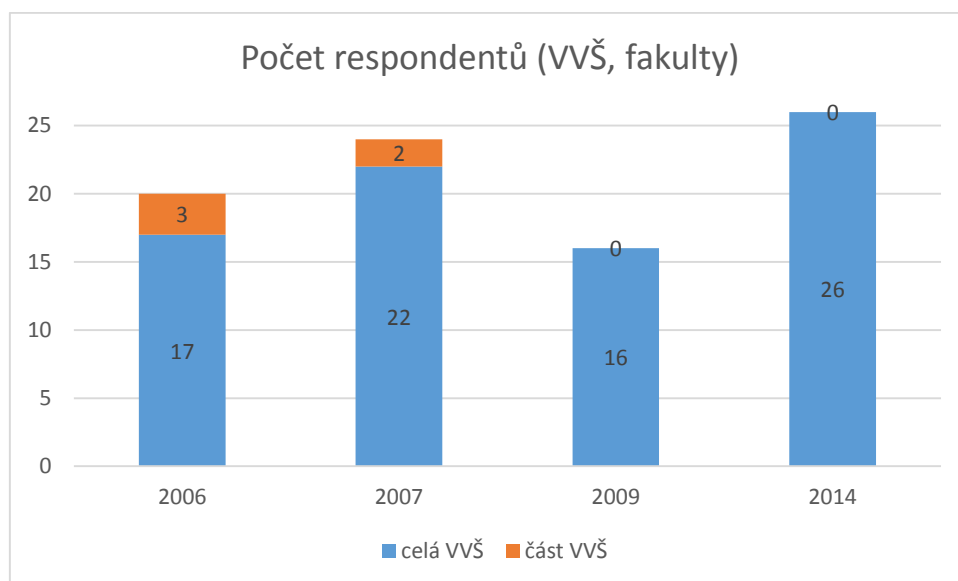
Podarilo se získat vyplněný dotazník od všech 26 oslovených veřejných vysokých škol⁷, pouze výjimečně bylo potřeba až měsíční jednání za účelem získání odpovědí. Počet respondentů ve srovnání s předchozími průzkumy Komise eVŠKP je uveden v Grafu 1.

⁴ Veřejné vysoké školy. MŠMT ČR. *Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy* [online]. [cit. 2014-12-02]. Dostupné z: <http://www.msmt.cz/vzdelavani/vysoke-skolstvi/verejne-vysoke-skoly-4>

⁵ Seznam správců. MASARYKOVA UNIVERZITA. *Theses.cz: Vysokoškolské kvalifikační práce* [online]. 2014 [cit. 2014-11-10]. Dostupné z: <http://theses.cz/spravci/>

⁶ Odmítnutí odpovědi bylo nejčastěji z důvodu pracovní zaneprázdněnosti na začátku září, např. při zavádění nového informačního systému. Jen jedna vysoká škola odmítla poskytnut odpovědi en block kvůli tématu dotazníku, zde se nám podařilo získat odpovědi z veřejných zdrojů a na základě telefonního rozhovoru s jednotlivými pracovníky školy.

⁷ Seznam škol: Akademie múzických umění v Praze (AMU), Akademie výtvarných umění v Praze (AVU), Česká zemědělská univerzita v Praze (ČZU), České vysoké učení technické v Praze (ČVUT), Janáčkova akademie múzických umění (JAMU), Jihočeská univerzita v ČB (JU), Masarykova univerzita (MU), Mendelova univerzita v Brně (MENDELU), Ostravská univerzita v Ostravě (OU), Slezská univerzita v Opavě (SU), Technická univerzita v Liberci (TUL), Univerzita Hradec Králové (UHK), Univerzita Jana Evangelisty Purkyně (UJEP), Univerzita Karlova v Praze (UK), Univerzita Palackého v Olomouci (UPOL), Univerzita Pardubice (UPA), Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně (UTB), Veterinární a farmaceutická univerzita (VFU), Vysoká škola báňská - Technická univerzita Ostrava (VSB-TUO), Vysoká škola ekonomická v Praze (VŠE), Vysoká škola chemicko-technologická (VŠCHT), Vysoká škola polytechnická Jihlava (VŠPJ), Vysoká škola technická a ekonomická (VŠTE), Vysoká škola uměleckoprůmyslová (VŠUP), Vysoké učení technické v Brně (VUT), Západočeská univerzita v Plzni (ZČU)

Graf 1 Počet respondentů (veřejné vysoké školy, fakulty)

V průzkumu v roce 2006 odpovědělo 17 veřejných vysokých škol jako celek, 3 univerzity za vybrané fakult, 1 státní škola; sumarizace byla nejčastěji uváděna za 17 škol, příp. doplněná o trendy z fakult Univerzity Karlovy a ze státní školy. V roce 2007 narostl počet respondentů na úrovni celé veřejné vysoké školy na 22 plus dílčí odpovědi po fakultách z Univerzity Karlovy a ze Slezské univerzity. V roce 2009 byly získány odpovědi pouze z 16 veřejných vysokých škol, přičemž Univerzita Karlova odpovídala vzhledem k roztržitosti řešení problematiky zpřístupňování eVŠKP opět po fakultách.

Oproti předchozím rokům se v roce 2014 poprvé podařilo získat odpovědi od všech veřejných vysokých škol. Odpovědi byly získány uceleně za celou vysokou školu, a to i v případě Univerzity Karlovy, která již problematiku zpřístupňování eVŠKP celkem zásadněji sjednotila na všech fakultách. Poprvé v historii těchto průzkumů byly odpovědi získány od škol:

- Vysoká škola polytechnická Jihlava (VŠPJ)
- Vysoká škola technická a ekonomická (VŠTE)
- Vysoká škola uměleckoprůmyslová (VŠUP)

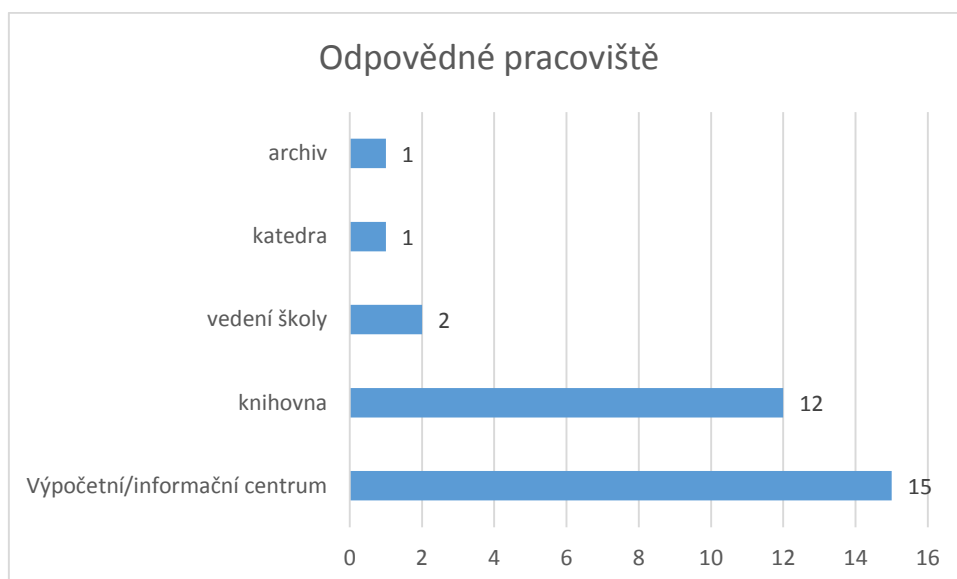
V průzkumech nebyla řešena problematika zpřístupňování eVŠKP na soukromých vysokých školách, jejichž počet stále v ČR narůstá. Stav na soukromých vysokých školách by si proto zasloužil samostatný výzkum, který je nad rámec tohoto článku.

Vyhodnocení jednotlivých dotazů

Níže jsou uvedeny souhrnné výsledky jednotlivých dotazů, vyhodnocení a případné srovnání s předchozími průzkumy Komise eVŠKP. Vzhledem k příslibu anonymity u odpovědí jsou uvedeny konkrétní názvy škol pouze tam, kde autor získal od respondenta souhlas se zveřejněním jména. V grafech jsou uvedeny údaje tak, jak byly vyplněny respondenty. Pokud jsme zjistili rozpor se skutečností, je na to upozorněno v textu.

Úroveň koordinace problematiky zpřístupňování eVŠKP

Útvar na škole pověřený řešením problematiky zpřístupňování eVŠKP bylo možné v dotazníku vypsat volným textem (viz Graf 2). V pěti případech byla uvedena kombinace více útvarů, z toho 4x kombinace výpočetního/informačního centra a knihovny. Pouze na jedné škole je problematika řešena decentralizovaně na fakultách.

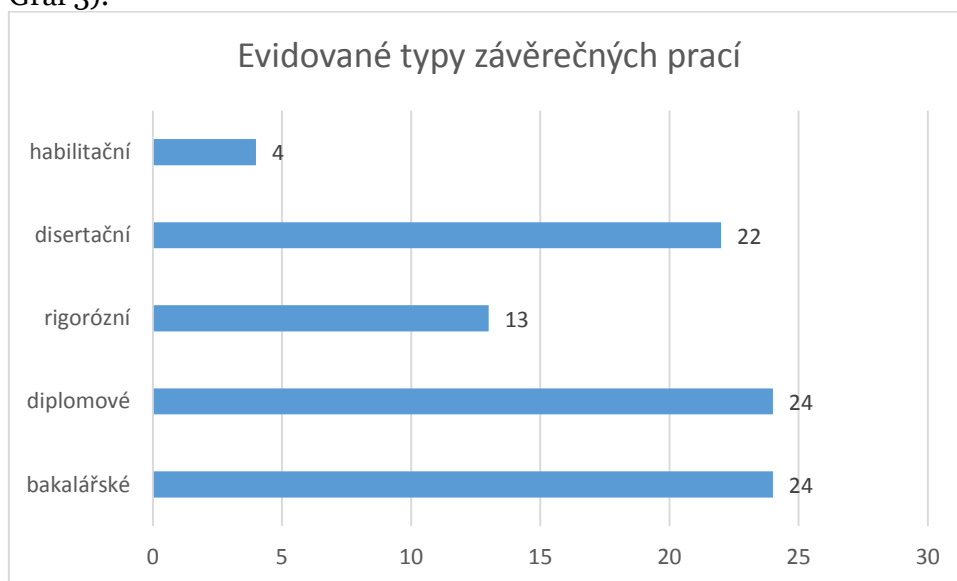

Graf 2 Odpovědné pracoviště

Přetrvává trend centralizovaného řešení, s převahou výpočetního/informačního centra jakožto odpovědného útvaru, následovaného knihovnou. Klesající význam knihoven je pravděpodobně dán přechodem evidence eVŠKP do praxe a větším využitím informačních systémů školy pro evidenci eVŠKP (viz Graf 7).

Evidované typy závěrečných prací

Na otázku týkající se evidovaných typů závěrečných prací odpověděli všichni respondenti (viz Graf 3).

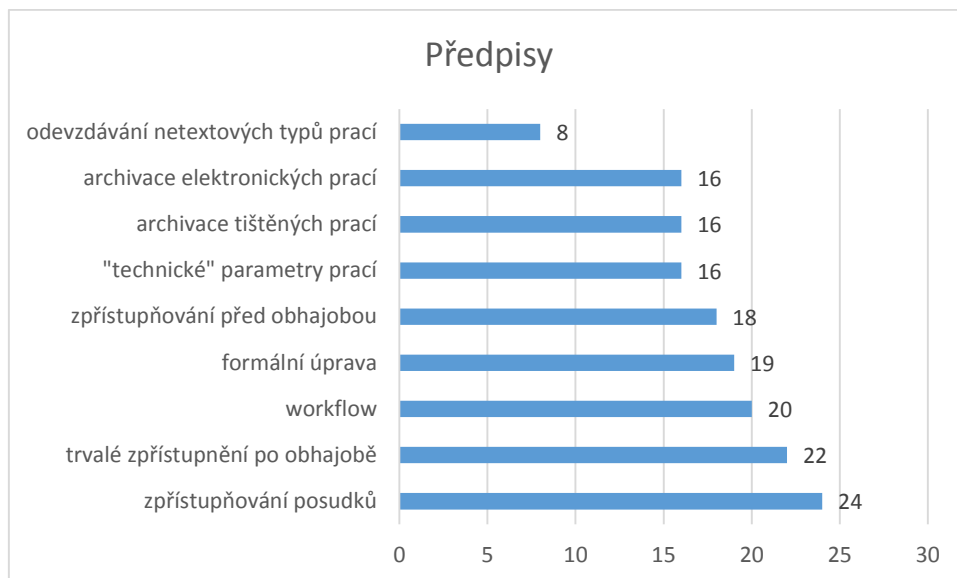

Graf 3 Evidované typy závěrečných prací

Jedna škola zpřístupňuje pouze práce disertační a ostatní nejsou volně přístupné na Internetu. Jiná škola eviduje naopak pouze práce bakalářské. Pouze 4 školy evidují mj. i práce habilitační.

Předpisy regulující odevzdávání, uchovávání a zpřístupňování eVŠKP

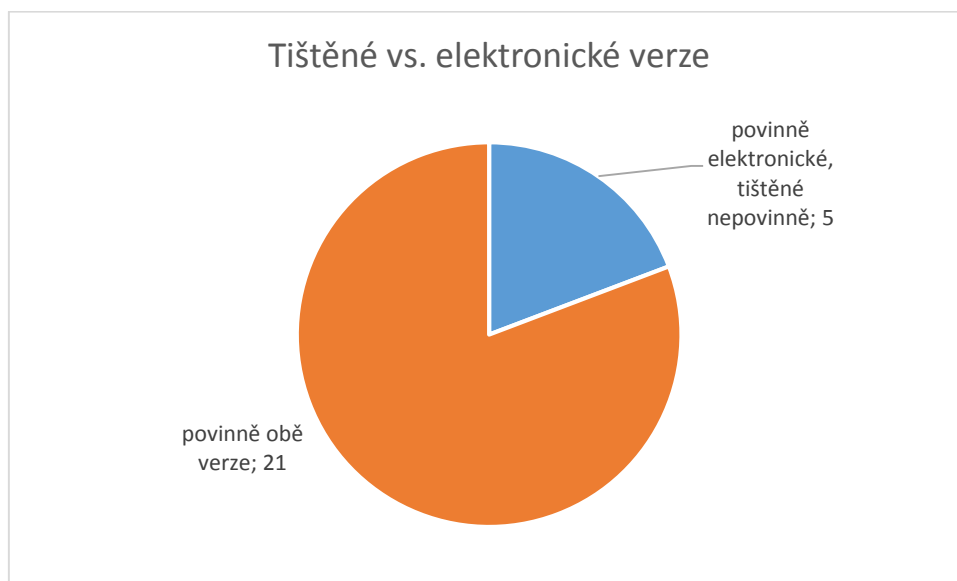
Oproti dřívějším dotazníkům byl rozšířen okruh předpisů týkajících se VŠKP, které respondenti mohli zaškrtnout v odpovědi na dotaz na platné předpisy na škole nebo fakultě (viz Graf 4).

Graf 4 Předpisy

Celkem 18 škol v předpisech stanovuje zpřístupňování eVŠKP před obhajobou, jak vyžaduje vysokoškolský zákon⁸, 22 škol stanovuje trvalé zpřístupnění prací po obhajobě a 23 škol trvalé zpřístupňování posudků. Oproti dřívějším dotazníkům je tedy vidět v předpisech výrazná formalizace workflow a zpřístupňování prací. Také formální úprava prací je řešena již velmi často ($\frac{3}{4}$ škol oproti polovině v roce 2009). Nejméně je řešena problematika archivování tištěných a elektronických prací, která je zmíněna v předpisech 62 % VVŠ.

Odevzdávání VŠKP

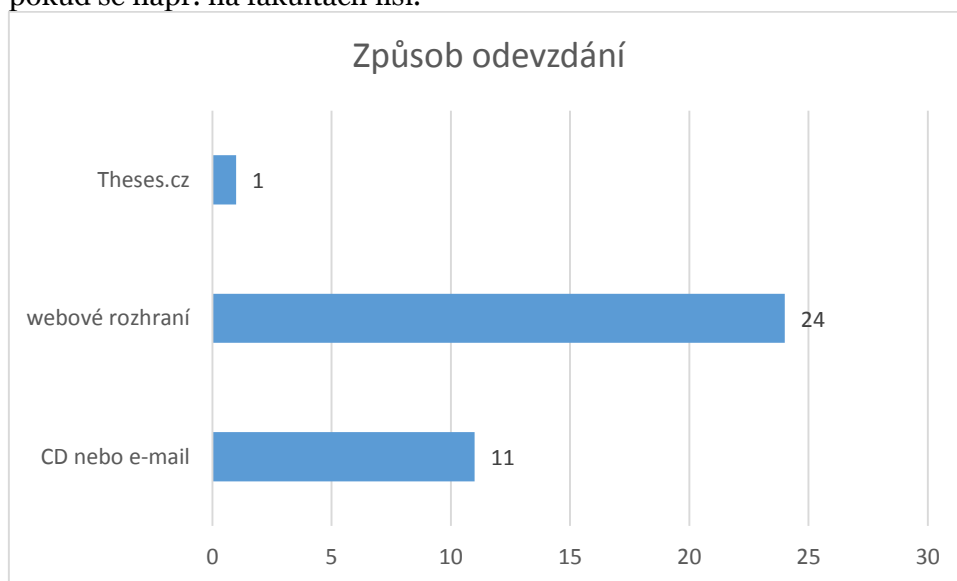

Graf 5 Tištěné vs. elektronické verze

Samostatnou otázkou bylo zkoumáno, jaké verze prací jsou povinně odevzdávány (viz Graf 5). Nejčastěji, a to na 21 školách, je povinné odevzdat tištěné i elektronické verze zároveň. Pět škol požaduje práce pouze v elektronické podobě, tištěné práce jsou vybírány nepovinně. Pozitivním zjištěním je, že všechny veřejné vysoké školy v ČR elektronickou verzi požadují odevzdat povinně.

⁸ § 47 b Zákon č. 111/1998 Sb., o vysokých školách a o změně a doplnění dalších zákonů (zákon o vysokých školách), v úplném znění. In: *Sbírka zákonů*. 22. 4. 1998. ISSN 1211-1244.

Způsob vybírání eVŠKP zachycuje Graf 6. Respondenti mohli uvést více možných způsobů, pokud se např. na fakultách liší.

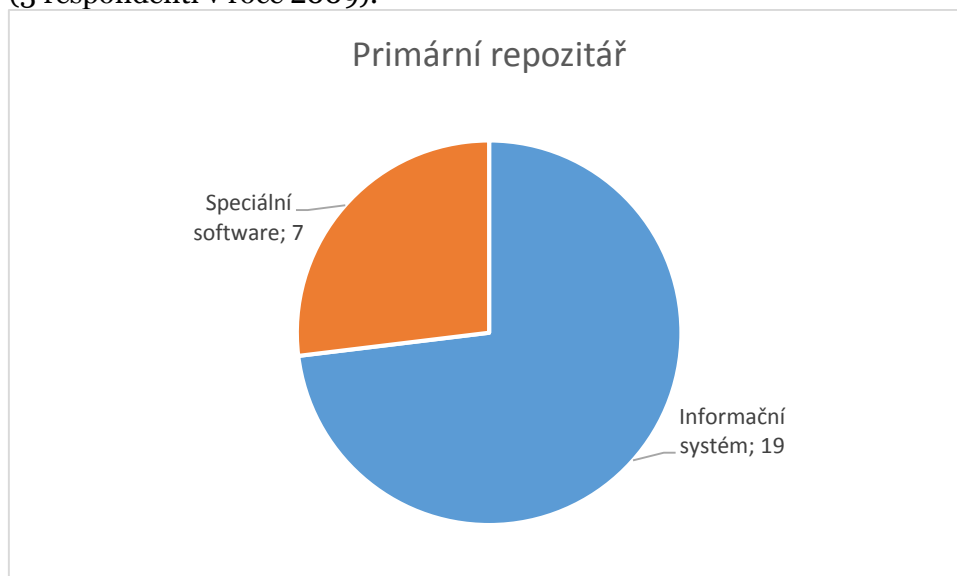

Graf 6 Způsob odevzdání

Kromě dvou škol jsou elektronické verze VŠKP odevzdávány nahráním přes webové rozhraní informačního systému školy. Jedenáct škol podporuje (většinou alternativně k webovému rozhraní např. u netextových příloh nebo např. jen na jedné fakultě) odevzdávání eVŠKP na CD-ROM nebo zaslání práce e-mailem (tuto možnost v roce 2007 uvedlo 8 respondentů). Vložení práce do repozitáře pak zajišťují pověřeni pracovníci.

Fakulta jedné veřejné vysoké školy nechává studenty nahrávat elektronické verze prací přímo webovým rozhraním systému Theses.cz, který využívá pro sběr, evidenci prací a odhalování plagiátů. Práce samotné tato fakulta veřejnosti nezpřístupňuje.

Netextové typy prací je možné odevzdávat na 11 univerzitách (v roce 2007 umožňovalo 12 škol), z toho 8 škol má odevzdávání netextových typů prací řešeno v předpisech viz Graf 4 (3 respondenti v roce 2009).

Graf 7 Primární repozitář

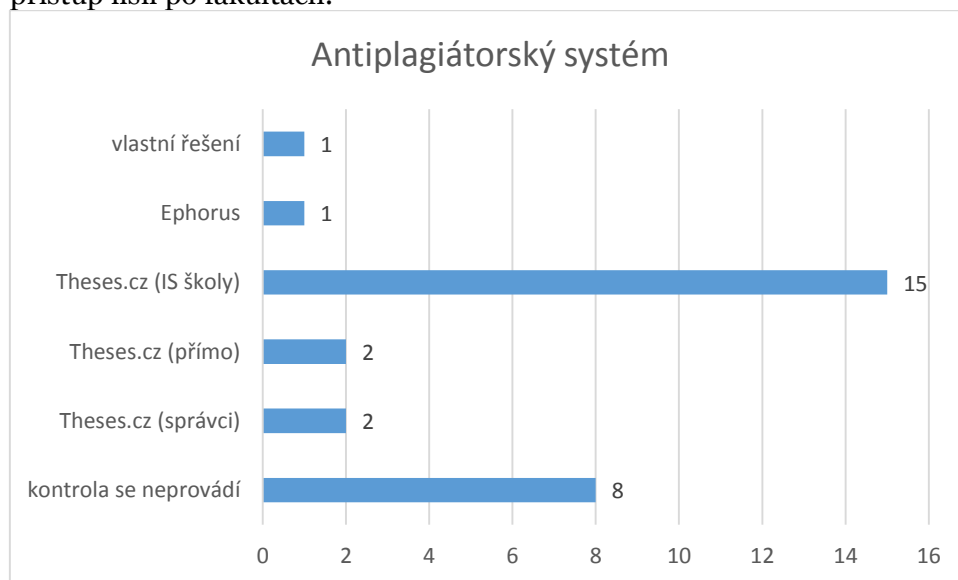
Na vysokých školách jsou již používány informační systémy, příp. v průběhu samotného průzkumu na některých školách právě probíhala implementace⁹ informačních systémů, které již nativně podporují sběr, evidenci a případné zpřístupnění eVŠKP. Jedná se např. o informační systémy IS MU¹⁰, UIS¹¹ nebo IS/STAG¹². Informační systém jako primární repozitář používá 19 veřejných vysokých škol, speciální software má pouze 7 škol (v roce 2009 speciální software využívala polovina respondentů). V případě speciálního software se nejčastěji jedná o aplikaci DSpace.

Jako primární repozitář pro uložení eVŠKP se na veřejných vysokých školách nepoužívají knihovní katalogy ani systém Theses.cz¹³.

Pokračuje tak trend z minulých let, kdy práce jsou čím dál častěji odevzdávány přímo do repozitářů školy, naopak elektronické verze prací již nejsou dostupné pouze na elektronických nosičích v knihovnách.

Problematika plagiátorství

Nově byla v dotazníku věnována pozornost kontrole prací na projevy plagiátorství, využití antiplagiátorských nástrojů. Školy mohly zvolit kombinaci kontrol (viz Graf 8), pokud se např. přístup lišil po fakultách.

Graf 8 Antiplagiátorský systém

Z dotazníku vyplývá, že 18 škol aktivně využívá pro kontrolu prací aplikace Theses.cz, z toho jedna škola využívá systém Theses.cz na jedné z fakult v napojení na interní aplikaci (automatizovaný export plných textů z aplikace s ručním přenosem výsledků zpět do aplikace) a na jednom ústavu práce nahrávají studenti přímo do Theses.cz.

Pouze dvě univerzity zpřístupňují výsledky kontroly vyučujícím přímo v Theses.cz, na dvou univerzitách zpřístupňují výsledky pouze vybraným správcům za školu, v ostatních případech mají zobrazování výsledků školy integrováno v informačním systému školy.

⁹ Pokud v průběhu sběru dat teprve probíhala implementace nového informačního systému, v dotazníku byl zanesen aktuální stav pro rok 2014 před spuštěním nového informačního systému.

¹⁰ Co umí náš systém? MASARYKOVA UNIVERZITA. Informační systém Masarykovy univerzity [online]. 2014 [cit. 2014-11-15]. Dostupné z: http://is.muni.cz/nas_system/moznosti.pl

¹¹ IS4U, s. r. o. UIS Univerzitní informační systém: Z pohledu jeho uživatelů [online]. 2014 [cit. 2014-11-29]. Dostupné z: http://www.uis-info.com/files/uis-web/documents/brozura_uis_uzivatele_cz_small.pdf

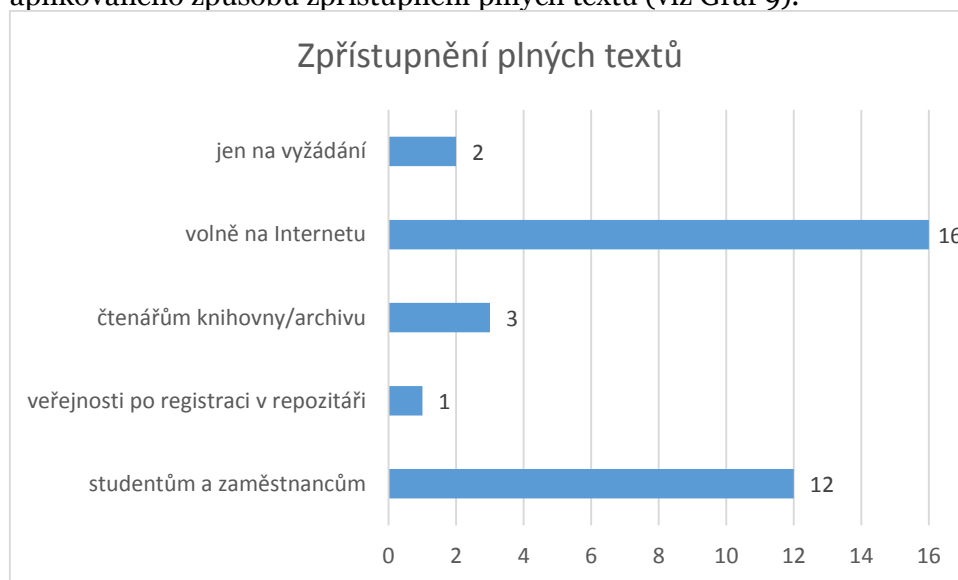
¹² ZČU. IS/STAG: Informační systém studijní agendy [online]. 2009, 4. 2. 2013 [cit. 2014-11-28]. Dostupné z: <https://is-stag.zcu.cz/>

¹³ Systém Theses.cz mohou používat jako primární repozitář např. soukromé školy, které nemají tyto služby ve svém IS, Toto však nebylo více předmětem tohoto výzkumu.

Systém Ephorus je využíván jako doplněk Theses.cz na jedné fakultě vysoké školy, která běžně využívá Theses.cz. Jedna škola provozuje vlastní antiplagiátorské řešení. Kontrola za pomoci aplikace na odhalování plagiátů se neprovádí na sedmi školách a na části osmé školy.

Zpřístupňování eVŠKP

Stejně jako v minulých letech byl zkoumán stav zpřístupňování, příp. nezveřejňování eVŠKP. Vysoké školy mají povinnost, danou § 47b Zákona o vysokých školách, zpřístupňovat VŠKP, posudky a průběh obhajoby prostřednictvím své databáze. Zkoumali jsme také, jaké jsou možnosti a důvody pro utajování prací a příloh. Veřejné vysoké školy mohly vybrat více variant aplikovaného způsobu zpřístupnění plných textů (viz Graf 9).

Graf 9 Zpřístupnění plných textů

16 škol práce zpřístupňuje na Internetu volně, jedna škola požaduje před zpřístupněním prací registraci uživatele podléhající schválení (které v případě testu repozitáře autorem proběhlo obratem). V roce 2009 plně zpřístupnění prací uvedla jen jedna škola (menší počet bude dán menším počtem respondentů), v roce 2007 se povinně práce zpřístupňovaly pouze na 4 školách, a to nikoliv v plném „kvalifikačním“ rozsahu.

Studentům a vyučujícím práce v roce 2014 dle průzkumu zpřístupňuje 12 škol, z toho:

- 1 škola práce navíc zpřístupňuje externistům po registraci v repozitáři,
- 2 školy práce navíc zpřístupňují registrovaným čtenářům knihovny,
- 4 školy práce navíc zpřístupňují volně na Internetu¹⁴,
- pro 5 škol je zpřístupnění pouze akademické obci jediný způsob a práce tak nelze považovat za volně přístupné.

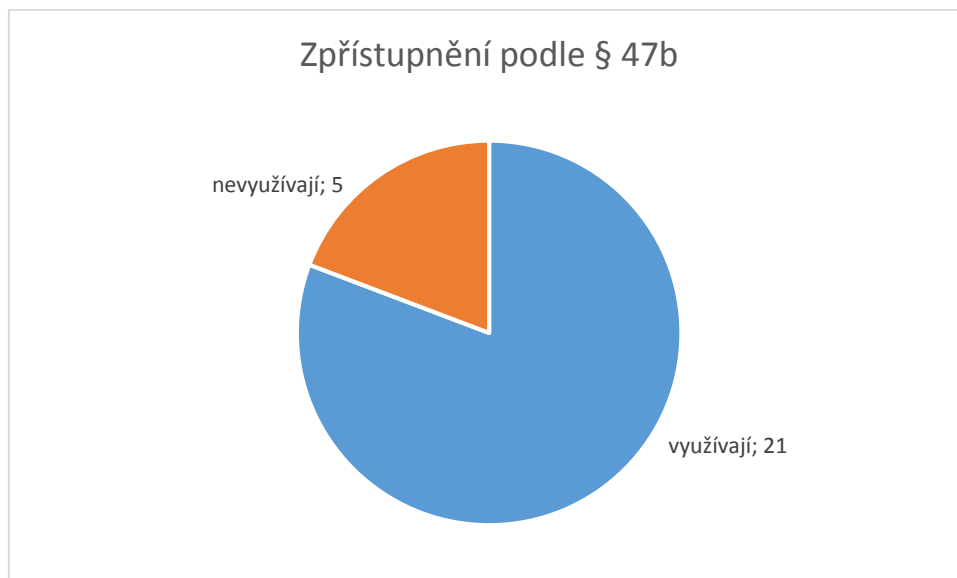
Dvě školy stále uplatňují nejrestriktivnější variantu přístupu veřejnosti i studentů, a to jen na vyžádání, přičemž žádost může být zamítnuta.

Variantu zpřístupnění prací bez registrace v intranetu nebo zpřístupnění uživatelům Theses.cz neuvedla ani jedna škola.

Po sečtení všech variant můžeme konstatovat, že existuje 7 škol neumožňující volný přístup veřejnosti k plným textům eVŠKP (tj. zpřístupňují jen akademické obci nebo jen na vyžádání), 2 školy požadují po veřejnosti osobní návštěvu knihovny nebo archivu. Zbýlých 17 veřejných vysokých škol veřejnosti umožňují plnohodnotný vzdálený přístup (z toho v jednom případě podmíněno schválením registrace e-mailem), což je významný nárůst oproti předchozím průzkumům.

¹⁴ Pokud je práce volně dostupná na Internetu, je automaticky dostupná pro studenty a zaměstnance.

Respektujeme zde však varianty tak, jak je uvedly jednotlivé školy, proto v Grafu 9 počet škol zpřístupňující práce studentům a zaměstnancům je nižší než počet škol práce zpřístupňující volně.

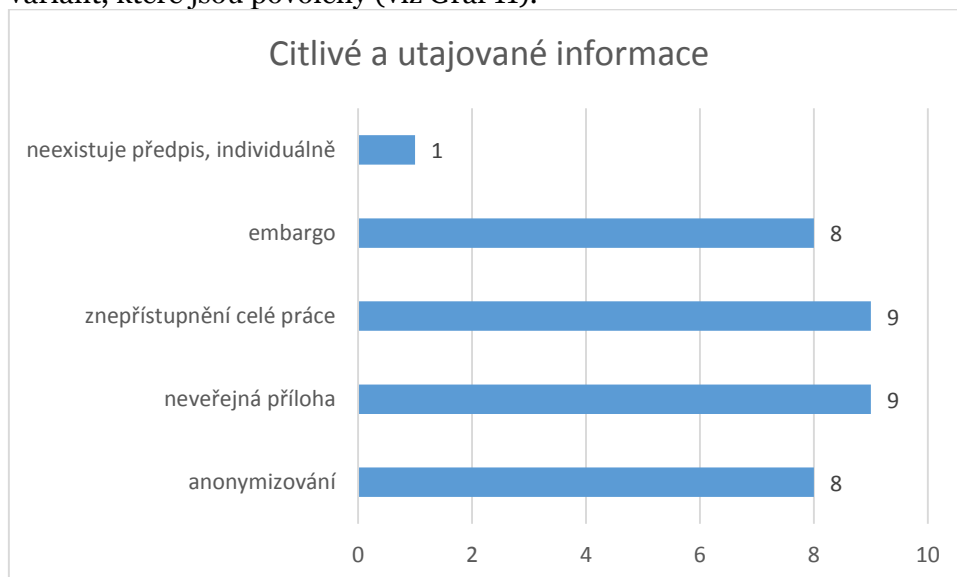

Graf 10 Zpřístupnění podle § 47b

Zpřístupnění prací na základě § 47b Zákona o vysokých školách uznává 21 škol (viz Graf 10). Pět respondentů uvedlo, že práce nezpřístupňují. Variantu zpřístupnění na základě udělení licence autorem (Creative Commons, příp. proprietární) nebo na základě zákonné licence v Autorském zákonu nevybrala ani jedna škola¹⁵.

Oproti předchozím průzkumům tak jasně převládá výklad Zákona o vysokých školách, podle kterého autor dává odevzdáním práce souhlas se zveřejněním a nejedná se tak o sdělování díla veřejnosti podle Autorského zákona, kdy by bylo potřeba udělení licence autorem škole. Stále však nejméně 5 veřejných vysokých škol práce zpřístupňuje pouze na pracovištích univerzity, další dvě školy práce teoreticky zpřístupňují na dálku „na vyžádání“.

Další otázka zkoumala, za jakých okolností je možné znepřístupnit práci nebo přílohu v případě, že obsahuje citlivé nebo utajované informace. Respondenti mohli vybrat více variant, které jsou povoleny (viz Graf 11).

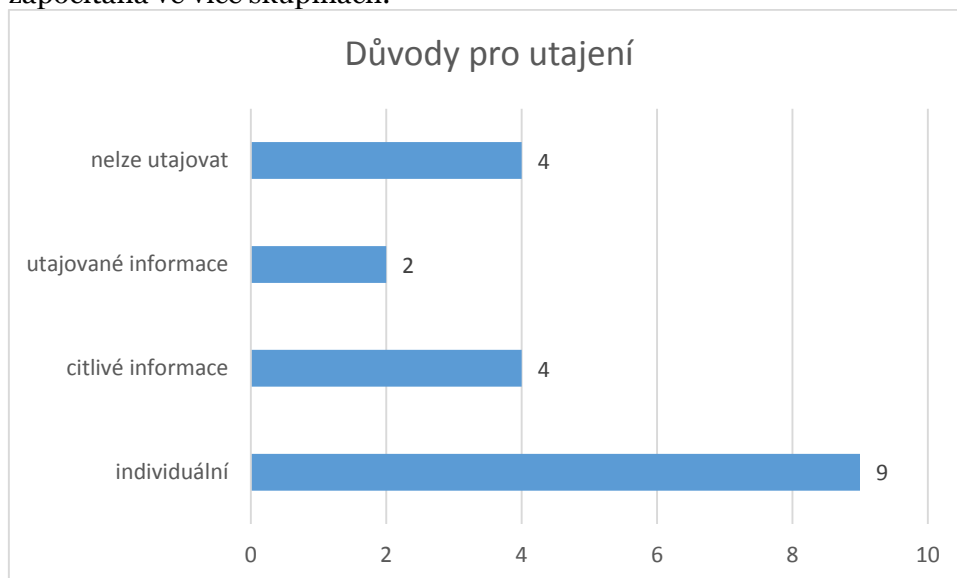

Graf 11 Citlivé a utajované informace

¹⁵ Pokud univerzita licence po studentech podle vnitřních předpisů požaduje, ale práce v repozitáři volně nezpřístupňuje, respondenti volili odpověď „plné texty eVŠKP nejsou dostupné veřejnosti“. Nulový počet odpovědí pro licence tedy neznamená, že by je některé školy stále nepožadovaly.

V případě uvedení citlivých, osobních nebo utajovaných informací v eVŠKP, školy víceméně rovnoměrně umožňují dočasné odložení zveřejnění, znepřístupnění celé práce nebo pouze přílohy s citlivými údaji. Jedna škola řeší tyto případy individuálně, 8 škol uvedlo povinnost takovéto údaje anonymizovat a práce zveřejnit celé¹⁶. Osm škol uvedlo kombinaci dvou až tří povolených variant řešení.

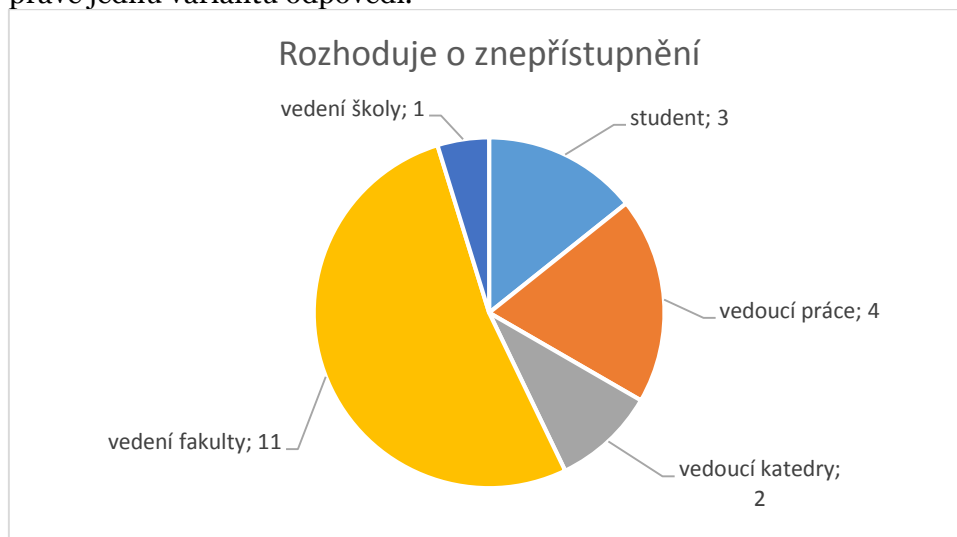
Konkrétní důvody opravňující nezpřístupnění práce vyplňovali respondenti volným textem, v Grafu 12 jsou odpovědi kategorizovány do 4 skupin, kdy odpověď za školu mohla být započítána ve více skupinách.

Graf 12 Důvody pro utajení

Mezi důvody pro znepřístupnění práce nebo přílohy patří uvedení utajovaných informací (výzkum, utajované podle zákona apod.) nebo citlivých informací (osobní údaje, interní firemní informace). Nejčastěji je utajení práce řešeno individuálně, ve 4 případech naopak není povoleno práci utajit v žádném případě.

Graf 13 zachycuje, kdo na škole rozhoduje o znepřístupnění práce. Respondenti měli na výběr právě jednu variantu odpovědi.

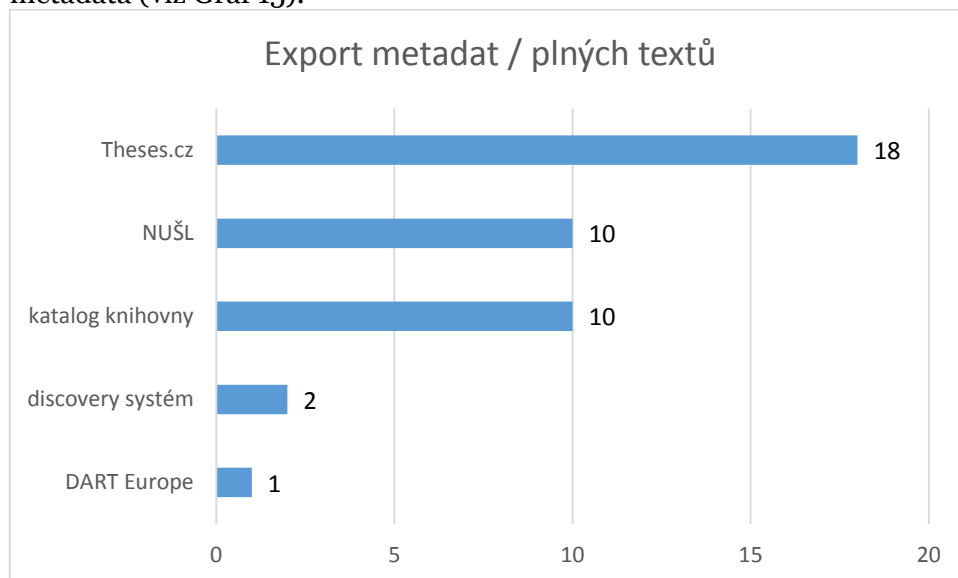
Graf 13 Rozhoduje o utajení

¹⁶ Tato varianta asi nejvíce odpovídá smyslu § 47b Zákona o vysokých školách, který nepřipouští jakékoliv utajení práce.

O zpřístupnění své práce rozhoduje sám student pouze ve 3 případech. Nejčastěji je rozhodnutí na vedení fakulty (děkan, proděkan), méně častěji na vedoucím práce, vedení katedry nebo školy. Pět respondentů odpovědnou osobu neuvedlo (nepovolují utajení, příp. řešeno individuálně).

Exporty metadat a plných textů

Poslední okruh dotazů byl podobně jako v uplynulých letech zaměřen na export metadat a plných textů z primárního repozitáře do repozitářů externích (viz Graf 14) a používaná metadata (viz Graf 15).

Graf 14 Export metadat / plných textů

Alespoň jednu možnost exportu zvolilo 24 z 26 škol, ale při verifikaci odpovědí jsme zjistili, že ne všechny odpovědi byly správné.

Počet škol exportujících data¹⁷ do národního registru vysokoškolských kvalifikačních prací Theses.cz si žádá detailnější prozkoumání. Podle vyplněného dotazníku se jedná o 18 škol. Údaje jsme raději ověřovali přímo se správcem Theses.cz, podle kterých do Theses.cz data posílá 21 z 26 veřejných vysokých škol, z toho dvě školy přibýly letos. Pravděpodobně však metadata v Theses.cz zveřejňuje jen 17 VVŠ, které lze dohledat v rozšířeném vyhledávání Theses.cz, ostatní školy využívají Theses.cz jen pro podporu vyhledávání plagiátů. Celkem do Theses.cz posílá data 43 škol se započítáním i škol soukromých, středních a zahraničních.

Pro připomenutí, registr Theses.cz vznikl v roce 2008 jako projekt 17 veřejných vysokých škol. Do průzkumu v roce 2009 se zapojilo 10 účastníků projektu, z nichž 2 školy do doby vyplnění dotazníku ještě neexportovaly do Theses.cz metadata.

Dále podle dotazníku deset univerzit exportuje data do knihovního systému a deset univerzit do Národního úložiště šedé literatury (kvalifikační práce obhajované v letech 2013–2014 jsou v NUŠL indexovány z 12 VVŠ). Dvě školy v rámci možné volné odpovědi uvedly export metadat do školou používaného discovery systému¹⁸.

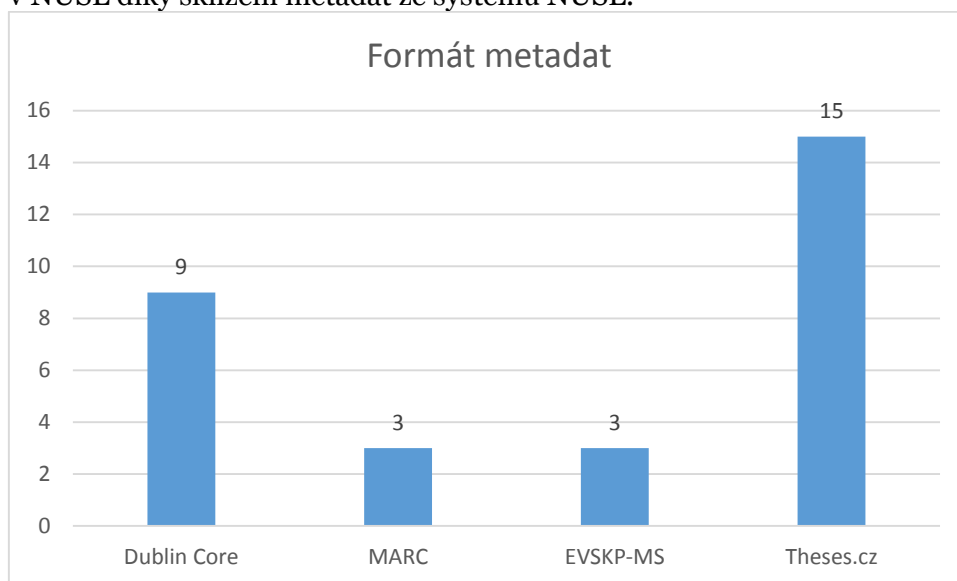
Vysoká škola ekonomická v Praze je jedinou univerzitou v ČR, která pravidelně exportuje metadata disertačních prací do evropského registru The DART-Europe E-theses Portal (<http://www.dart-europe.eu>).

Žádná z univerzit neuvedla, že by jejich eVŠKP byly indexovány v systému OpenAIRE (<http://openaire.eu>), pravděpodobně z důvodu malé propagace této skutečnosti ze strany

¹⁷ Pokud uvádíme pojem data, jedná se o export metadat obsahujících odkaz na plný text. Zda je následně do externího registru stahován i plný text závisí na povaze registru, na politice zveřejňování plných textů v primárním repozitáři a příp. interní dohodě mezi školou a správcem externího registru.

¹⁸ Volba exportu metadat do discovery systému by určitě byla vhodná jako samostatná varianta v navazujícím průzkumu. Lze předpokládat, že metadata eVŠKP jsou indexovány ve většině discovery systémů používaných na školách v ČR.

provozovatele NUŠL. V registru OpenAIRE lze totiž nalézt i metadata eVŠKP škol zapojených v NUŠL díky sklizení metadat ze systému NUŠL.

Graf 15 Formát metadat

Školy mohly volit více formátů metadat, které podporují (viz Graf 15). 15 škol pro export používá metadata v proprietárním formátu Theses.cz, pouze 3 školy používají standard EVSKP-MS¹⁹ připravený Komisí eVŠKP. Vyšší zastoupení formátu Theses.cz je dáno pravděpodobně zapojením většiny škol do systému Theses.cz, který svůj vlastní formát primárně doporučuje. Nižší počet odpovědí u volby EVSKP-MS může být dán neznalostí všech možností systému IS/STAG (viz níže). Pouhých 9 škol uvedlo podporu standardu Dublin Core, jen 3 školy využívají doplňkově export na bázi MARC. Trend preference formátu Theses.cz pro export do Theses.cz je jednoznačný.

Graf 16 Způsob exportu

Všech 23 respondentů, kteří odpověděli na dotaz na způsob exportování/předávání metadat eVŠKP mimo školu, údajně používají standard OAI-PMH, v jednom případě doplněný

¹⁹ EVSKP-MS : metadatový soubor pro elektronické vysokoškolské kvalifikační práce v ČR [online]. Zpracovatelé Eva Bratková, Jan Mach. Verze 1.1. Praha: Odborná komise pro otázky elektronického zpřístupňování VŠKP AKVŠ ČR, 2008-07-15 [2008-07-15]. Dostupné z <http://www.evskp.cz/standardy/evskp/1.1/>

proprietárním řešením ad hoc exportu metadat. Při verifikaci údajů jsme narazili na rozpor s tím, jakým způsobem se data odevzdávají do Theses.cz v praxi – protokol OAI-PMH pro export metadat do Theses.cz používá jen 6 VVŠ²⁰, ostatní školy používají proprietární způsob Theses.cz využívající pro zaslání XML souborů metodu POST protokolu HTTP.

Zarážející je nízká podpora standardu Dublin Core (9 odpovědí viz výše) v případě, kdy 23 univerzit by mělo podporovat harvestování protokolem OAI-PMH, pro který je Dublin Core povinným metadatovým formátem²¹. Při evaluaci odpovědí autor výzkumu experimentálně ověřit, že školy využívající IS/STAG mohou využít jak formát Theses.cz, tak i EVŠKP-MS (oba formáty jsou prakticky rovnocenné). Překvapující je však absence formátu Dublin Core v implementaci OAI-PMH serveru IS/STAG, jedná se tak nepochybně o chybu v implementaci jinak velmi povedeného OAI-PMH serveru podporujícího oba formáty pro popis metadat eVŠKP.

Závěr

Na závěr průzkumu shrneme hlavní poznatky z provedeného dotazníkového šetření a odpovíme na otázky stanovené na začátku.

Poprvé se podařilo v takto komplexní podobě zmapovat stav zpřístupňování eVŠKP na veřejných vysokých školách v ČR. Obdobný průzkum, provedený ještě Odbornou komisí pro otázky elektronického zpřístupňování vysokoškolských kvalifikačních prací AKVŠ ČR, se konal před pěti lety v roce 2009 - tehdy na dotazník odpovědělo o deset škol méně.

Průzkum ukázal, že oproti předchozím rokům již všechny veřejné vysoké školy sbírají eVŠKP v elektronické podobě. Povinné odevzdání elektronické verze je u většiny škol doplněno i o povinné odevzdávání verze tištěné. V souvislosti s digitalizací spisové služby na školách lze předpokládat v následujících letech větší příklon k odevzdávání pouze verze elektronické.

Problematika zpřístupňování eVŠKP je v současnosti nejčastěji v odpovědnosti výpočetních či informačních center, méně často v odpovědnosti knihoven. Menší počet knihoven jakožto odpovědných útvarů pravděpodobně souvisí se začleněním workflow odevzdávání a zpřístupňování eVŠKP mezi rutinní činnosti školy, podporované informačním systémem.

Ve většině škol studenti vyplňují metadata a nahrávají plné texty přes webové rozhraní přímo do informačního systému školy, pouze 7 škol používá pro evidenci eVŠKP specializovaný software, nejčastěji DSpace.

Velmi pozitivním trendem oproti předchozím průzkumům je razantní nárůst zpřístupňování eVŠKP volně na Internetu bez registrace, což činí 16 VVŠ. Ostatní školy veřejnosti práce nezpřístupňují buď v žádné podobě, nebo uplatňují různé bariéry přístupu (nutnost zažádat o zpřístupnění práce k osobnímu nahlédnutí v knihovně nebo archivu, nutnost vyžádat si přístupové údaje, získat souhlas ke zpřístupnění apod.).

Nejčastěji jsou práce zveřejněny na základě souhlasu autora daného odevzdáním práce do databáze školy, v souladu s §47 b Zákona o vysokých školách. Oproti předchozím rokům je znatelný ústup od užívání licenčních smluv, jejichž potřeba se praxí nepotvrdila.

Osm škol neumožňuje v žádné formě utajení práce nebo přílohy, jejich studenti musí citlivá a utajovaná data anonymizovat a práci zveřejnit celou. Tento způsob plně odpovídá požadavkům §47 b Zákona o vysokých školách, který nepřipouští jakékoliv utajování plných textů nebo výsledků obhajoby. Ostatní školy umožňují, nejčastěji po individuálním posouzení důvodů, utajení práce, přílohy nebo dočasné odložení zveřejnění, přičemž ani jedna z variant není výrazněji preferována. Pokud dříve školy neměly jasno, jak nakládat s citlivými a utajovanými informacemi, v současné době již dle odpovědí můžeme usuzovat, že každá škola si interně stanovila varianty, jak s takovýmito informacemi zacházet, i když to možná plně neodpovídá požadavkům zákona.

²⁰ Jedná se převážně o školy využívající repozitáře na bázi IS MU nebo DSpace.

²¹ The Open Archives Initiative Protocol for Metadata Harvesting. THE OPEN ARCHIVES INITIATIVE. Open Archives Initiative [online]. Verze 2. 14. 6. 2002 [cit. 2014-12-01]. Dostupné z: <http://www.openarchives.org/OAI/openarchivesprotocol.html>

Většina veřejných vysokých škol využívá služeb aplikací na podporu odhalování plagiátů. 21 veřejných vysokých škol využívá systém Theses.cz, z toho 15 má podle odpovědí v dotazníku výsledky kontroly integrovány přímo do informačního systému školy.

Větší využití discovery služeb pro vyhledávání mj. eVŠKP a propagace metadat eVŠKP do dalších repozitářů by usnadnila snazší nalezení zajímavých vysokoškolských kvalifikačních prací, které by jinak v repozitářích univerzit zůstaly nepovšimnuty.

I nadále přetrvává preference formátu Theses.cz pro popis metadat eVŠKP. Nově je již na školách více podporován standardizovaný protokol OAI-PMH, který je ve světě doporučován pro automatizované, pravidelné harvestování metadat z lokálních repozitářů. Implementace OAI-PMH serveru v repozitáři univerzity umožňuje snadné šíření metadat i do dalších repozitářů v ČR a ve světě. V optimálním případě by u OAI-PMH data měla být popsána nejen obecným metadatovým standardem Dublin Core, ale i dalšími formáty umožňujícími detailnější popis eVŠKP (např. EVSKP-MS, Theses.cz, MARC). Z výše uvedených důvodů lze školám využívajícím IS/STAG doporučit, aby v rámci OAI-PMH serveru řádně podporovaly i standard Dublin Core a více napomáhaly rozšiřování metadat svých prací přes tento protokol. Univerzitám lze doporučit spolupráci nejen s projektem Theses.cz (zajišťujícím v ČR jednotné rozhraní pro vyhledávání eVŠKP a kontrolu prací na plagiátorství), ale i s Národním úložištěm šedé literatury, díky kterému se metadata zároveň dostanou i do indexu repozitáře OpenAIRE. V případě otevřeného přístupu k disertačním pracím v repozitáři školy autor doporučuje spolupráci i s evropským registrem The DART-Europe E-theses portal.

Výzkum je součástí disertační práce Ing. Jana Macha na ÚISK FF UK na téma správa, vyhledávání a zpřístupňování vysokoškolských kvalifikačních prací v ČR.

Seznam použité literatury

Co umí náš systém? MASARYKOVA UNIVERZITA. Informační systém Masarykovy univerzity [online]. 2014 [cit. 2014-11-15]. Dostupné z: http://is.muni.cz/nas_system/moznosti.pl

EVSKP-MS : metadatový soubor pro elektronické vysokoškolské kvalifikační práce v ČR [online]. Zpracovatelé Eva Bratková, Jan Mach. Verze 1.1. Praha: Odborná komise pro otázky elektronického zpřístupňování VŠKP AKVŠ ČR, 2008-07-15 [2008-07-15]. Dostupné z <http://www.evskp.cz/standardy/evskp/1.1/>

HOROVÁ, Iva a Jarmila KRKOŠKOVÁ. Aktuální stav zpřístupňování vysokoškolských kvalifikačních prací v ČR: výsledky průzkumu. In: Komise eVŠKP AKVŠ ČR [online]. c2004-2007, aktualizováno 14. 3. 2007 [cit. 2014-11-08]. Dostupné z: <http://www.evskp.cz/Dokumentyver/vyzkum-070622150034.pdf>

HOROVÁ, Iva. Aktuální stav zpřístupňování vysokoškolských kvalifikačních prací v ČR: výsledky průzkumu z prosince 2007. In: Komise eVŠKP AKVŠ ČR [online]. c2004-2007, 6. 3. 2008 [cit. 2014-11-08]. Dostupné z: <http://www.evskp.cz/Dokumentyver/pruzkum2007-080306104121.pdf>

IS4U, s. r. o. UIS Univerzitní informační systém: Z pohledu jeho uživatelů [online]. 2014 [cit. 2014-11-29]. Dostupné z: http://www.uis-info.com/files/uis-web/documents/brozura_uis_uzivatele_cz_small.pdf

Seznam správců. MASARYKOVA UNIVERZITA. Theses.cz: Vysokoškolské kvalifikační práce [online]. 2014 [cit. 2014-11-10]. Dostupné z: <http://theses.cz/spravci/>

The Open Archives Initiative Protocol for Metadata Harvesting. THE OPEN ARCHIVES INITIATIVE. Open Archives Initiative [online]. Verze 2. 14. 6. 2002 [cit. 2014-12-01]. Dostupné z: <http://www.openarchives.org/OAI/openarchivesprotocol.html>

Veřejné vysoké školy. MŠMT ČR. Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy [online]. [cit. 2014-12-02]. Dostupné z: <http://www.msmt.cz/vzdelavani/vysoke-skolstvi/verejne-vysoke-skoly-4>

VYČÍTALOVÁ, Lucie. Aktuální stav zpřístupňování vysokoškolských kvalifikačních prací v ČR: výsledky průzkumu z října 2009. In: OK e-VŠKP AKVŠ ČR [online]. c2004-2007, 26. 4. 2009 [cit. 2014-11-08]. Dostupné z: <http://www.evskp.cz/Dokumentyver/pruzkum2009-100430133025.pdf>

Zákon č. 111/1998 Sb., o vysokých školách a o změně a doplnění dalších zákonů (zákon o vysokých školách), v úplném znění. In: Sbírka zákonů. 22. 4. 1998. ISSN 1211-1244. ZČU. IS/STAG: Informační systém studijní agendy [online]. 2009, 4. 2. 2013 [cit. 2014-11-28]. Dostupné z: <https://is-stag.zcu.cz/>

Seznam grafů

Graf 1 Počet respondentů (veřejné vysoké školy, fakulty)	5
Graf 2 Odpovědné pracoviště.....	6
Graf 3 Evidované typy závěrečných prací	6
Graf 4 Předpisy.....	7
Graf 5 Tištěné vs. elektronické verze	7
Graf 6 Způsob odevzdání	8
Graf 7 Primární repozitář	8
Graf 8 Antiplagiátorský systém.....	9
Graf 9 Zpřístupnění plných textů	10
Graf 10 Zpřístupnění podle § 47b	11
Graf 11 Citlivé a utajované informace	11
Graf 12 Důvody pro utajení	12
Graf 13 Rozhoduje o utajení	12
Graf 14 Export metadat / plných textů	13
Graf 15 Formát metadat	14
Graf 16 Způsob exportu	14